

STUDIU CULTURAL ISTORIC PRIVIND MINORITATEA GERMANĂ (ȘVABI BĂNĂȚENI)

realizat în cadrul proiectului
„MINORITĂȚI MINORE”

Proiect derulat de Fundația Corona din Iași
în parteneriat cu Muzeul Național al Literaturii Române Iași

Prezentul Raport sintetic de cercetare a fost elaborat în cadrul proiectului „MINORITĂȚI MINORE” PA17/RO13-LP38/6.03.2015, finanțat prin Programul PA17/RO13 Promovarea diversității în cultură și artă în cadrul patrimoniului cultural european, Mecanismul Financiar SEE 2009-2014.

- A. Prezentare generală a minorității
- B. Localizare și selecție 5 localități/zone, evenimente, personalități
- C. Prezentare generală 5 localități/zone, evenimente, personalități
- D. Istории/legende/elemente exotice legate de locuri/evenimente/personalități
- E. Concluzii - moștenirea cultural istorică și rolul acesteia în istoria spațiului românesc
- F. Bibliografie

Cercetător TUDORESCU Claudia
Voluntar Baze date VIDIN Cecilia-Luiza

A. PREZENTARE GENERALĂ

Diversitatea culturală este caracteristică minorității germane din România, aceasta nefiind o comunitate etnică omogenă, ci o serie de mici comunități ce au în comun conștiința identitară, limba și cultura germană. Pentru a înțelege istoria, cultura și limba etnicilor germani din România, trebuie percepuți ca **grupuri independente** ce se deosebesc unele de altele datorită bagajului cultural diferit al zonelor de obârșie și al perioadelor istorice în care au fost colonizați, la care se adaugă efectul formator al regiunii în care s-au așezat.

Etnicii germani au sosit în România din mai multe zone ale Europei Centrale, în mai multe valuri colonizatoare, din sec. XII până în sec. XIX și s-au stabilit îndeosebi în **regiunile din centrul și vestul României (Transilvania, Banat și Crișana)**, regiuni aflate în acele timpuri sub dominație ungară sau integrate Imperiului Habsburgic.

Așezarea coloniștilor germani a avut drept scop apărarea granițelor Imperiului Austro-Ungar, refacerea și exploatarea economică a zonelor pustiite.

Cel mai cunoscut grup și primul din seria colonizărilor este al **SAȘILOR ARDELENI**, stabiliți în zona Sibiului, Bistriței, Reghinului, Brașovului (Siebenburger Sachsen). Inițial, rolul lor a fost **militar**, de apărători ai granițelor (chewați în jurul anilor 1143 – 1150 de regele Geza al II –lea), ulterior, datorită privilegiilor, libertăților și chiar a autonomiei teritoriale obținute de ei, **au dezvoltat o civilizație citadină înfloritoare**. Și azi stau mărturie bisericile fortificate (Biertan) și așezările urbane fortificate: **Sibiu (Hermannstadt), Mediaș (Mediasch), Sighișoara (Schäßburg), Brașov (Kronstadt), Bistrița (Bistritz), Cluj (Klausenburg)**. Dintre toate comunitățile germane, cel mai încheșat grup a fost al sașilor.

În 1918, după formarea României Mari, identitatea comunității săsești era puternic afirmată în domeniile social și cultural, dar și economic și politic. Împreună cu șvabii, sașii au format nucleul minorității germane din România interbelică.

Șvabii bănățeni și șvabii sătmăreni fac parte dintr-o grupă a coloniștilor germani supranumiți **Șvabi Dunăreni** datorită căii de transport prin care au fost aduși. Sunt consemnate trei valuri de colonizare a șvabilor, între anii 1718 – 1787: Colonizarea Carolină, cea Tereziană și Colonizarea Iosefină, după numele împăraților dinastiei de Habsburg care le-au organizat.

Șvabii bănățeni din România s-au așezat în câmpia Banatului, cu Timișoara ca centru cultural și în județul Caraș-Severin unde îi găsim și în regiunea montană. Locul și-a pus amprenta în formarea și identitatea lor, etnicii germani își asumă ca trăsături identitare calitatea de șvab bănățean de pustă sau muntean.

Colonizarea șvabilor nu a fost însă atât de privilegiată precum cea a sașilor ardeleni. Șvabii au avut de înfruntat condiții vitrege, mulți au fost răpuși de foamete, boli și epidemii (din prima colonizare au supraviețuit o cincime dintre coloniști). A rămas peste ani în istoria orală a șvabilor zicala: „Den Ersten der Tod, den Zweiten die Not, den Dritten das Brot” (*Primilor moartea, următorilor sărăcia, ultimilor pâinea*).

Succesul economic al coloniștilor germani a transformat însă în câteva generații Banatul, a cărui parte de câmpie s-a transformat în grâнарul Imperiului Austro-Ungar, iar în regiunea montană a Carașului s-a născut o tradiție industrială în care comunitatea germană a fost un vector principal.

Inedit este faptul că, deși sunt numiți sași și șvabi, puțini dintre coloniști provin din Suabia și Saxonia. Denumirea de „Saxones” a fost folosită în documentele cancelariei ungare ca atribut al situației lor juridice, evoluând apoi într-o denumire a tuturor germanilor din Transilvania. Sașii proveneau însă din Lorena, Alsacia, Luxemburg, Koeln-Liege, iar șvabii își au obârșia din Bavaria, Alsacia, Lorena, Renania-Palatinat, Luxemburg, Boemia, Carinthia, Moravia, Burgenland, Știria, Tirol, Cehia, Slovacia. Această varietate vorbește de la sine asupra diversității culturale a comunității.

Șvabii sătmăreni au venit din zona Oberschwaben și Baden-Wurttemberg, la invitația contelui Alexander Karoly. Istoria colonizării lor a fost asemănătoare cu cea a șvabilor bănățeni până prin 1825, când asupra lor s-a aplicat obligativitatea limbii maghiare și au fost în mare parte asimilați de cultura maghiară.

Dacă de-a lungul timpului, unele comunități precum șvabii sătmăreni, au asimilat mai multe elemente de limbă, obiceiuri, cultură, de la populațiile conlocuitoare, alții, precum **landlerii**, au rămas o identitate etnică puțin alterată în timp. Landlerii sunt o comunitate mică așezată în jurul Sibiului (Turnișor, Cristian, Apoldu de Sus), în intervalul de timp dintre 1734-1776. Își au obârșia din Austria Superioară, din Știria și Carinthia.

Țipserii sunt coloniști germani din Austria Superioară și din Slovacia (Zips), mineri, meșteșugari, muncitori forestieri, plutași ce s-au așezat în Maramureș între 1796-1812 (Baia Mare, Baia Sprie, Cavnic, Vișeu de Sus).

Comunitățile germane din Basarabia, Bucovina și Dobrogea au fost practic distruse prin transferarea lor în masă, în urma acordului germano-sovietic din anul 1940, după anexarea Basarabiei și ocuparea Bucovinei de trupele sovietice.

Germanii din Basarabia, proveniți majoritatea din sud-vestul Germaniei, din Elveția și Alsacia, s-au stabilit preponderant în sudul Basarabiei între 1814 – 1842 și în anul 1930 reprezentau 3% din populația Basarabiei.

Germanii din Bucovina, colonizați din 1781, după ce Imperiul Habsburgic a ocupat partea de nord a Moldovei (din 1775), proveneau din Boemia și Slovacia (Zips), iar germanii așezați între **1841-1891 în Dobrogea** proveneau din Basarabia și din sudul Rusiei, unde fuseseră colonizați de Imperiul Țarist.

Comunități mici de germani sunt înregistrate și la Suceava, Craiova, iar în București recensământul din anul 1930 înregistrează o comunitate de 14.406 de persoane.

Evoluția demografică a comunității germane a fost ascendentă până în 1930 când erau înregistrați 633.488 de persoane de etnie germană (4,1% din populația țării), din care 23,7% din populația Banatului, 7,9 % din Transilvania, 8,9% din Bucovina, 3% din Basarabia și 2,8% din Dobrogea.

Urmările primului război mondial, al crizei economice mondiale dintre anii 1929-1933 și apoi al doilea război mondial urmat de deportări, a dus la o **descreștere demografică** ce a înjumătățit numărul etnicilor germani. În 1956 sunt înregistrate 384.708 persoane de etnie germană. Până în 1977 acest număr se menține oarecum: 382.595 persoane în 1966 și 359.109 persoane în 1977.

În anul 1992 descreșterea demografică este dramatică și continuă: de la 119.462 de persoane în 1992 până la 36.009 persoane în anul 2012.

Ocupațiile coloniștilor germani sunt și ele diverse: agricultori care au adus metode și mentalități moderne și eficiente în culturile agricole, viticultură și creșterea animalelor, meșteșugari care au format bresle, mineri, muncitori forestieri, militari, negustori, clerici, funcționari și specialiști în diverse domenii, care alături de dascăli și oameni de cultură germani au fost activi și inovatori în viața socială.

În România interbelică etnicii germani au avut o **contribuție majoră**, au fost promotori ai valorilor culturale europene, iar în domeniul învățământului, literaturii, artei, presei, științei, au fost punți de legătură ale României cu spațiul germanofon.

B. LOCALIZARE ȘI SELECȚIE 5 LOCALITĂȚI

Dintre etnicii germani, sașii din Transilvania s-au bucurat de atenție mediatică și turistică. **Sibiul** a avut o expunere mare națională și internațională dat fiind că a fost desemnat capitală europeană culturală în anul 2007, oferind deschidere și vizibilitate și altor burguri transilvănene: **Sighișoara** a devenit *Bijuteria medievală a României* la târgul internațional de la Lugano, **Mediașul** - orașul turnurilor dintre podgorii, **Bistrița** cel mai nordic oraș germanic fortificat din Transilvania. *Biserica Neagră* și stațiunea de iarnă *Poiana Brașov* au adus popularitate **Brașovului**, iar **Timișoara** - *Mica Vienă* și-a recâștigat vizibilitatea internațională după revoluția din 1989.

Toate aceste poluri ale comunităților germane nu mai au nevoie de prezentare, însă sunt și alte așezări ale comunităților germane care merită atenție culturală și turistică. **Banatul** are o tradiție plurietnică și un model specific de comunicare intercultural, iar comunitatea șvăbească din Banat și-a pus amprenta în formarea identitară regională. **Comunitatea germană a avut un rol important în nașterea și dezvoltarea urbană în general, a orașelor miniere și industriale în special, în dezvoltarea economică și culturală a Banatului.**

Astfel, în **Oravița**, jud. Caraș-Severin, au sosit primii coloniști, originari din Tirol, în anul 1719, iar din 1721 Curtea de la Viena a trimis fonduri pentru a construi case pentru coloniștii germani. Planurile Vienei erau clare: Oravița amplasată la intrarea în Munții Banatului și aproape de Dunăre, era locul din care să dezvolte regiunea. În 1730 aici s-a înființat „Direcțiunea Minieră Bănățeană” care a coordonat activitatea din tot Banatul. În 1817, împăratul Francisc I al Austriei a inaugurat în Oravița cel mai vechi teatru din România, construit în stil baroc vienez, o copie a vechiului Burgteater din Viena. Pe scena acestui teatru a jucat Mihai Eminescu, de aceea, astăzi, teatrul îi poartă numele.

Orașul a fost cruțat de distrugerile primului război mondial și a fost centrul administrativ al industriei Banatului. Oravița are multe repere culturale turistice de oferit și foarte multe trasee turistice în împrejurimi: Cheile Nerei, Cheile Minișului, Lacul Dracului, Mănăstirea Călugăra, Lacul Bei, Cascadele Beușnița și Șușara, peșteri și avene turistice.

Jimbolia, jud. Timiș, este situată în Câmpia Banatului, la contactul dintre Câmpia Timișului și Câmpia Mureșului. Odată cu colonizarea germană, orașul s-a numit Hartzfeld, iar în anul 1900 comunitatea germană însuma 82,69% din populația localității. În 1930 recensământul înregistrează etnicii germani ca fiind 70,26%, decăderea fiind marcată de anul 1992 cu un procent de 9,4%, descreșterea continuând în anii următori.

Perioada interbelică este marcată, economic, social și cultural de comunitatea germană stabilită în Jimbolia. Printre personalități remarcăm industriași, medici, poeți și pictori. Cel mai reprezentativ, Stefan Jager (1877-1962), este supranumit *pictorul șvabilor*, picturile sale reflectă viața șvabilor din Banat, costumele, tradițiile și sărbătorile (Kirweich-ul în special), dar și scene de muncă, case și grădini. Lucrarea *Colonizarea șvabilor (Die Einwanderung der Schwaben)*, din 1906, comandată de șvabii din satul bănățean Cărpiniș, a devenit emblema comunității șvăbești din Banat.

Astăzi, Jimbolia are șase muzee, dintre care trei sunt direct legate de comunitatea germană.

Bocșa, situată pe cursul râului Bârzava, la 18 km de Reșița, este punctul de pornire al industriei metalului din Banat. În 1930 ponderea comunității germane era de 39,35 % din populația locală, declinul manifestându-se după anii 1990. În perioada interbelică Bocșa Montană era reședință de plasă și stațiune climaterică.

Traseele turistice ale împrejurimilor sunt bogate: Lacul cu nuferi și Lacul Mare de la Dognecea, Lacurile Medreș, Vârtoape și Dănilă, Muzeul de Mineralogie Constantin Gruescu de la Ocna de Fier. Iar pictorul Tiberiu Bottlick (1884-1974), oferă renume localității.

Reșița, orașul de reședință al Caraș-Severinului, cunoscut mult timp ca *Cetatea de foc*, este locul de întemeiere a celui mai vechi și important centru metalurgic al României dar și al sud-estului Europei, cel mai dezvoltat centru al industriei de mașini și locomotive în interbelic, uzinele S.T.E.G (Societatea Privilegiată Cezaro-Crăiască Austriacă de Căi Ferate ale Statului) devenite din anul 1920 Uzinele de Fier și Domeniile Reșița. În anul 1900 un procent de 61% din populația Reșiței era de etnie germană, în 1930 procentul este de 53,5% iar anul 1992 marchează declinul, cu 5,5 %.

Deși pol industrial, viața culturală a comunității germane este bogată, Alexander Tietz (1896-1978) etnograf, scriitor și dascăl fiind un personalitate ce a marcat cultura germană.

O multitudine de trasee turistice în împrejurimi (stațiunile Secu, Văliug, Crivaia, Cheile Carașului, etc.).

Gărâna (Wolfsberg) este un sat de pe Muntele Semenic, la 1000 m. altitudine, la 36 km de Reșița. A fost înființat în anul 1828 de coloniști din Boemia și Pădurea Bavareză, specializați în munca forestieră. Aceștia sunt denumiți **pemi** - o subminoritate a șvabilor bănățeni (a se diferenția de coloniștii pemi - etnici cehi din sud-vestul Banatului, de pe Clisura Dunării). Până în 1991 populația satului a fost compactă, exclusiv germană.

Astăzi Gărâna este un sat de vacanță, cu o comunitate germană pe cale de dispariție, dar cunoscută ca o colonie internațională pentru artiști. Punct de întâlnire pentru pictori, scriitori, este și gazda, de 19 ani, a singurului festival internațional open-air de jazz din Europa de Est, *Garana Jazz Festival* organizat de Fundația Culturală Jazz Banat.

Comunitatea germană serbează aici tradiționalul Kirwei - sărbătoarea hramului Bisericii romano-catolice Terezia de Avilla, se organizează concerte de fanfară, de orgă sau muzică populară germană.

Trasee turistice montane: stațiunea și Lacul Trei Ape, stațiunea Semenic, Weidenthal și satul „dispărut” Lindenfeld (vezi filmul „O poveste de dragoste, Lindenfeld”, regia Radu Gabrea, 2013), etc.

C. PREZENTARE GENERALĂ 5 LOCALITĂȚI

D. ISTORII/LEGENDE/ELEMENTE EXOTICE

BOCȘA (Bokschan)

Orașul Bocșa, situat în sud-vestul țării, în județul Caraș-Severin, este un oraș mic, cu aproape 15000 de locuitori, în lunca cursului mijlociu al Râului Bârzava, într-o zonă colinară.

De Bocșa se povestește că este singurul oraș din țară în care trenul oprește de patru ori¹ (Bocșa Română, Vasiova, Bocșa Montană, Colțan), pentru că, până în 1943 Bocșa Montană (sau Germană), Vasiova și Bocșa Română erau localități de sine stătătoare.

După o stăpânire succesivă a cetății de către turci, austrieci și maghiarii din Transilvania, comunele bocșene, în dezvoltarea lor industrială, au trecut prin trei valuri de colonizare, din care în primele două etape cei mai multi dintre coloniști proveneau din Boemia, Stiria, Luxemburg (1718-1780, 1801-1850).

În urma ordinului imperial din 7 decembrie 1717, regiunea minieră a Banatului a fost împărțită în districte miniere: Oravița, Dognecea, Moldova și Bocșa. Tot prin patent imperial s-a constituit și Bocșa Germană (Montană), iar anul 1719 a reprezentat anul începutului metalurgiei la Bocșa (primul cuptor de topit minereu de cupru și fier de la Neuwerk, ridicat de maistrul Friedrich Freiberg). În 1898 (după închiderea Uzinelor Metalurgice din Bocșa din 1896), StEG-ul (Societatea privilegiată cezaro-crăiască austriacă de căi ferate de stat) construiește Fabrica de unelte agricole din Bocșa Română, cea care va deveni cel mai important agent economic vreme de 100 de ani în spațiul bocșean.

În perioada interbelică, Bocșa Montană era considerată excepțională pentru tratamente de recuperare, datorită pădurilor și curenților de aer specifici zonei, astfel că, printr-o decizie a Ministerului Muncii, Sanatații și Ocrotirilor Sociale, Bocșa Montană a fost declarată Stațiune Balneoclimaterică în 1931. Aceste condiții naturale se mențin și astăzi, deși după al Doilea Război Mondial, stațiunea Bocșa Montană a fost distrusă.

Bocșa Germană interbelică avea restaurante, cafenele, popicării, cazinouri, grădini de vară cu săli de dans și muzică de salon, pensiuni, ștranduri și stadioane. La aproximativ 1 km depărtare era zona denumită de localnici Pringhel, amenajată ca zonă de agrement (al U.D.R.) dotată cu ștrand, bărci pentru plimbări de agrement pe Bârzava și canotaj sportiv și loc de pornire spre platoul Maiere unde era o arenă sportivă și spre lacurile cu crapi ale U.D.R. de la Vârtoape. Un rol important l-a avut stabilimentul de recreație și îngrijire a sănătății Dr. Velicsek, ce oferea tratament și confortul cerut unui sanatoriu modern, avea peste 100 de camere și era frecventat și de bolnavi din Austria, Cehoslovacia, Ungaria, Serbia.

În anii '30 Bocșa era înțesată de prăvălii, birturi și ateliere meșteșugărești: croitori, cojocari, tăbăcari, zidari, dulgheri, șușteri, pălărieri, măcelari. Atelierul fotografic „I.Dreher” era în zona de agrement Izvor (Pringhel) iar Banca Comercială, Banca Agricolă și Banca Popească își aveau sediile tot în Bocșa Germană.

Dacă în anul 1930 Bocșa Montană avea 49% etnici germani din totalul localnicilor, în 2011 populația orașului Bocșa se ridică la 15.842 de locuitori, majoritatea români (82,43%), germanii fiind de 1,05%.

Din 17 noiembrie 1968, Bocșa a făcut parte din teritoriul județului Caraș-Severin cu reședința la Reșița. Comunitatea germanilor din Bocșa a conviețuit în bună armonie cu majoritatea română și este de remarcat în prezent susținerea reciprocă a ambelor comunități de a-și păstra și transmite tradițiile și obiceiurile, grupurile mixte de coruri, muzicanți, dansuri populare fiind o regulă la Bocșa. Și în prezent, formația de dansuri populare a filialei Forumul Democrat German din Bocșa este alcătuită din tineri simpatizanți români.²

¹ Bodó Barna (coord.), „Ghid cronologic al orașelor Anina, Băile Herculane, Bocșa, Buziaș, Ciacova, Deta, Făget, Gătaia, Jimbolia, Moldova Nouă, Oravița, Oțelu Roșu, Receaș, Sănnicolau Mare- România și Alibunar, Biserica Albă, Coka, Kovačica, Kovin, Novi Bečej, Nova Crnja, Novi Kneževac, Sečan, Žitište – Serbia”, Ed. Marineasa, Timișoara, 2009.

² Interviu, Președinte Forumul Democrat German filiala Bocșa, Helen Rieser.

Artistul plastic Tiberiu Bottlik (1884 - 1974) s-a născut la 16 octombrie 1884, Biserica Albă (Banatul Sârbesc) ca descendent al unei familii nobile, a studiat la Budapesta, Viena, München și Paris. Periplul lui artistic s-a încheiat datorită războiului, în care a căzut prizonier pe frontul italian, iar între timp familia sa a fost ruinată. Din 1927 Tiberiu Bottlik și-a găsit adăpost la Bocșa, unde până în octombrie 1974, a trăit foarte modest într-un atelier ce-i era și casă. Sculpturile lui Bottlik personalizează Bocșa, pe străzile orașului sunt grupuri statuare, din păcate multe degradate. Alături de sculptură, Tiberiu Bottlik a fost și un pictor prolific, parte din lucrările sale sunt la Muzeul Banatului Montan din Reșița și Muzeul de Artă Timișoara.

Printre personalitățile locului amintesc și pe Corneliu Diaconovici (1859-1923), publicist, autorul primei enciclopedii românești și Petru Oance (1881-1973) sculptor, poet în grai bănățean și editor al revistei Vasiova (1928-1947), cunoscut ca Tata Oancea. Tata Oancea a publicat trei volume de versuri, în 1970 a apărut o antologie a operelor sale, iar personalitatea sa este văzută ca fiind reprezentativă pentru țăranul intelectual al Banatului Montan (localnicii îi spun „Badea Cârțan al Banatului”). Personaj de legendă locală este și .... gășca lui Tata Oancea, o găscă albă cu fundă roșie la gât, ce îl urma ca un cățeluș peste tot. Se povestește că l-ar fi însoțit în peregrinările lui cel puțin vreo 34 de ani, din care vreo patru în război, prin Bocșa, Oravița, Timișoara. Era atât de cunoscută, încât caleștile și automobilele opreau și acordau prioritate găștei cu fontă roșie ce-l însoțea permanent pe Tata Oancea.

Ca obiective cultural turistice mai importante:

Muzeul Constantin Lucaci, în care sub motto-ul „Spațiul și lumină” sunt prezentate 17 sculpturi din oțel ale părintelui fântânilor cinetice, Constantin Lucaci (născut la Bocșa).

Mănăstirea Sfântul Ilie Tesviteanul, cunoscută ca Mănăstirea Sf. Ilie de la Izvor, pentru că legenda locului spune că în apele izvorului și-a spălat fața un miner orb recăpătându-și vederea. Atunci s-ar fi început ridicarea Capelei, iar la început de secol XX, călugărul Macarie a ridicat, în stil bizantin, mănăstirea ce are hramul Sf. Ilie, la 20 iulie (lista monumentelor istorice 11B 136);

Bisericile romano-catolice de patrimoniu (Sf. Mihai(1929), Sf. Ioan de Nepomuk (1815), etc., dintre care amintesc biserica romano-catolică Imaculata Concepție (lista monumentelor istorice- 11 B 125), ridicată între 1723-1726 în stil baroc și a cărei pictura centrală a altarului „Madona Imaculată” a fost pictată de Tiberiu Bottlik. Aceasta a fost obiectul unei istorii locale: preotul a cedat bârfei locale care susținea că pictura nu-și are locul într-o biserică, pentru că modelul folosit de pictor, o fetiță de vreo 16 ani devenise între timp libertină. Iar preotul a înlocuit pictura lui Bottlik cu o copie a unei lucrări unui pictor italian al sec. XV-lea, Fra' Filippo Lippi. Până la momentul în care un critic de artă a luat atitudine: pictorul Fra' Filippo Lippi și-a început cariera din postura de călugăr, dar a sfârșit-o într-un libertinaj vestit care i-ar fi cauzat și moartea.

Alte puncte de interes turistic: clădirea Primăriei ca parte din fostul sanatoriu Dr. Velicsek; Școala de Piatră construită în anul 1840; Halta C.F.R. Bocșa Montană cu parc (sec. XIX); Turnul de alimentare furnal de lângă gara CFR (an 1719, lista monumentelor istorice CS-II-m-B-11037) și ansamblu stăvilă și canal aducțiune apă pentru furnale (între 1723 – 1725, lista monumentelor istorice CS-II-a-B-11038) .

Importante obiective cultural turistice și de agrement în împrejurimi:

Muzeul de mineralogie estetică „Constantin Gruescu” supranumit „Casa Binelui”, Lacul Medreș din imediata apropiere, Lacurile Dognecea, Lacurile Vârtoape și Dănilă de la Ocna de Fier.

Obiective istorice: Cetatea medievală de la „Buza turcului” (la 1 km nord de cartierul Neuwerk), „Gruniul Cetățuia”, cultura Coțofeni, „Dealul Mare”, perioada hallstatt (4 km de Bocșa).

Ca evenimente locale de tradiție amintesc de Festivalul Etniilor, Festivalul de poezie în grai „Tata Oancea”, Festivalul de muzică populară „Aurelia Fătu Răduțu”, Târgul tradițional de la Neuwerk, Festivalul Toamnei (Herbstfest).

Ofertă de cazare: Motelul Izvor este în vechiul loc de agrement Pringhel, un loc care își păstrează proprietățile curative ale aerului, drumul de acces este deteriorat și locația modestă.

Pensiunea Nufărul și Pensiunea Stejarul sunt în imediata apropiere a Lacului Medreș, condiții bune de cazare. Lacul nu este amenajat, dar este propice pescuitului și în cursul săptămânii încântător de liniștit.

Gărâna (Wolfberg)

Colonizarea Imperiului Habsburgic a dus la înființarea unor sate de munte cu populație exclusiv germană, denumiți pemi, provenită îndeosebi din zona Boemia și Klattau, în anii 1827-1828 (colonizare târzie). Au fost întemeiate satele Wolfberg, Weidenthal, Lindenfed și Wolfwiese, cu o populație ce nu a depășit vreodată 3000 de persoane.

Gărâna este astăzi un sat de vacanță, așezat pe versantul nordic al Muntelui Semenic, în apropierea zonei de obârșie a râului Timiș, la o altitudine ce variază între 809 și 1100 metri. În trecere spre Gărâna, cu pornire din Reșița, se trece prin Secu, Cuptoare și Văliug. În amonte, la al doilea lac de acumulare - Lacul Gozna, cu o lungime de aproximativ trei km, este stațiunea Ponton Casa Baraj (un complex recreativ modern pe malul lacului și o pârtie de schi artificială). La ambele lacuri din apropiere, Lacul Trei Ape și Gozna Văliug, se pot închiria bărci și hidrobiciclete, se poate practica înotul, pescuitul și alte sporturi acvatice, se pot realiza drumeții, se pot închiria ATV-uri și biciclete.

Cu un aer bogat în ozon și raze ultraviolete benefice, Gărâna este cunoscută din interbelic ca stațiune climatică și de vilegiatură. Din anul 2014 Gărâna are și o pârtie de schi proprie, dar se poate ușor accede și pe Platoul Semenicului, un loc vestit din perioada interbelică, pentru practicarea sporturilor de iarnă, unde pârtiile de schi sunt în număr de cinci.

O atracție a Stațiunii Semenic este și Baia Vulturilor (Adler Bad), un izvor cu apă foarte rece și un diametru de circa 4 metri, la o altitudine de 1421 metri. Conform legendei, acolo își scaldă vulturii puii și de aceea aceștia sunt atât de puternici și trăiesc mult. În fiecare an, de Sf. Ilie, sunt oficiate slujbe la clopotnița din imediata apropiere, ridicată de credincioșii de rit ortodox, iar pelerinajele sfârșesc la Baia Vulturilor, unde credincioșii, indiferent de confesiune, speră că apa cu puteri vindecătoare sporite în această zi, le va aduce alinare sau vindecare.

În perioada interbelică, Gărâna era deja declarată stațiune climatică, un rol important îl avea restaurantul și motelul lui Weinfurter, care deschisese la 10 minute de mers de sat și un ștrand cu plaja lângă pădurea de brazi, iar plimbările cu sănii trase de cai sau urcările pe pârtie cu schiuri trase de cai erau atracții ale locului iarna. Satul este în plină zonă montană, drept urmare verile sunt plăcute, răcoroase, iar iernile geroase, cu un strat de zăpadă ce persistă uneori până în luna mai.

Deportarea în Uniunea Sovietică la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial³ urmate de diverse discriminări, condițiile de viață oricum extrem de grele în aceste zone montane⁴, îngreunate și de metehnele comunismului (lipsa de apă, curent și transport) au dus la emigrarea masivă a pemilor, o emigrare începută în anii '70, ce s-a generalizat după revoluția din decembrie 1989. Toate acestea pot fi intuite în filmul documentar „Wie der Vogel am Zaun“ (Precum pasărea pe gard), al regizorului Thomas Ciulei, ce vorbește despre muntenii germani, despre izolarea satelor și singurătatea bătrânilor rămași în sate după ce tinerii au plecat la muncă în orașele Banatului sau în Germania și Austria, despre identitatea sfâșiată între cultura germană și Heimat-ul românesc, pendularea între „Muterland“ și „Vaterland“. Cazul satului Lindenfeld (Poiana cu tei) ce a fost părăsit complet, este dezvoltat și într-o poveste romantică în „Lindenfeld. O poveste de dragoste“, al regizorului Radu Gabrea și care îi are în distribuție pe actorii Victor Rebengiuc, Victoria Cociaș, Mircea Diaconu și Ion Caramitru.

După plecarea pemilor, Gărâna a ajuns un sat de vacanță. Mai sunt astăzi 4-6 familii de pemi ce locuiesc permanent în Gărâna și un număr de aproximativ 20 de familii ce și-au păstrat casele și revin în sezonul de vară. Casele celorlalți au devenit pensiuni și case de vacanță pentru reșițeni și timișoreni.

---

³ Smaranda Vultur (ed.), „Lumi în destine. Memoria generațiilor de început de secol din Banat“, Ed. Nemira, București, 2000.

⁴ Smaranda Vultur (coordonator), „Germanii din Banat prin povestirile lor“, Ed. Paideia, București, 2000.

Cele mai importante obiective turistice, pe care Gărâna le oferă vizitatorilor săi, sunt: vechea moară, o pensiune-muzeu, festivaluri, sărbători tradiționale și turismul montan:

Moara a fost construită în anul 1832 și este un adevărat exponat muzeistic în aer liber. Joagărul de alături a fost ridicat în anul 1842 și înlocuit cu unul nou în anul 1865.

Casa memorială „Heimatstub'n zu Wolfsberg” a fost înființată în februarie 2006 de către Günter Diemer, un investitor german ce oferă o combinație între vechi și nou, cu motto-ul: „Așa am trăit înainte, așa trăim și acum”. Casa, amenajată ca un muzeu, cu camerele mobilate în stilul unei gospodări pemești din trecut, face cunoscut și următoarelor generații modul de viață din Gărâna. Au fost amenajate și anexe gospodărești: grajd, atelier. De remarcat obiceiul locului, casele cu fântâni interioare, fântâna de la „Heimatstub'n zu Wolfsberg” având aproximativ 18 metri adâncime. După vizita casei-muzeu, proprietarul invită turiștii în prezent: grădina amenajată și cu loc de joacă pentru copii, pensiunea modernă Rază de Soare, vechea bucătărie de vară transformată în sală de mese.

Biserica romano-catolică din Gărâna este un adevărat monument istoric început în anul 1869 ca o construcție de lemn terminată în anul 1871, iar apoi în 1875 din cărămidă și piatră.

Casa cumpărată și renovată din fondurile donate de Landul Bavaria în anul 1995, prin intermediul Doamnei Ministru de Stat Barbara Stamm și transformată într-o Casă de oaspeți pentru copii și tineret (Jugendgastehaus „Banat-ja”, Bonn-Timișoara).

Viața în Gărâna este marcată de o serie de evenimente, sărbători și festivaluri ce ce au loc anual în sezonul de vară, lunile iunie-octombrie. Ca eveniment cultural, Festivalul Internațional de Jazz a devenit marcă a zonei și un eveniment-reper în peisajul festivalurilor de muzică de gen. Această manifestare în aer liber a ajuns în 2015 la cea 19-a ediție, iar în cadrul festivalului sunt și alte evenimente: lansări de carte, expoziții de pictură, spectacole de teatru neconvențional, concerte în biserică.

După Festivalul Internațional de Jazz, urmează în luna august Festivalul „Guitar-Folk-Rock” (organizat de „Lupo Invest” și Fundația Culturală Jazz Banat) tot în Poiana Lupului. Începând cu a IV-a ediție organizatorii au hotărât să comaseze festivalurile de folk și de rock, care se desfășurau până atunci independent.

Alte evenimente: Sărbătoarea Gărânei și Focul Prieteniei (organizate de „Metarsis”), diverse concerte organizate în bisericile din Brebu Nou și Gărâna sau la Pensiunea La Răscruce. Festivalul Berii ce încheie Festivalul de Folk și Rock a început să fie și el cunoscut. Se mai organizează Mountain Bike Fest și competiții pe traseele Enduro pentru motocicliști.

Tabere de creație artistică sunt des organizate la Gărâna, Arthouse Wolfsberg este un punct de întâlnire pentru artiști. Pe coama dealului, chiar înainte de intrarea în Gărâna dinspre Văliug, este o expoziție permanentă, rod al taberelor anuale de sculptură. Prima tabără de acest gen a fost organizată de artistul Bata Marianov în anul 1996 cu ocazia unui simpozion internațional de sculptură.

Dintre vechile serbări religioase tradiționale ale pemilor se perpetuează doar tradiția de Kirweich (Hramul bisericii). Deși Kirweichul, sărbătoarea Sfintei Terezia de Avila, protectoarea satului (15 octombrie) este prilej de reîntoarcere a pemilor emigrați, festivitățile sunt organizate de Forumul Democrat German al Banatului Montan și/sau de „Metarsis” (activități și servicii de cultură urbană și artă contemporană).

Remarcabil este faptul că pemoaicele care locuiesc încă în sat, dar și cele care sunt emigrate, poartă portul popular zilnic. Este pitorească imaginea pemoaicelor în costumele lor populare într-un sat de vacanță cu case bine întreținute, majoritatea văruițe în alb după tradiția locală, înțesat de pensiuni și de turiști în timpul festivalurilor.

Gărâna dispune de o capacitate de cazare între 800-1000 de locuri, într-un număr de aproximativ 20 de pensiuni, moteluri, vile, cabane și unități de tip căsuță, campinguri, camere în locuințe particulare.

JIMBOLIA (Hatzfeld)

Orașul Jimbolia, în vestul României, între Câmpia Timișului și Câmpia Mureșului, este un oraș mic, punct de frontieră feroviar și rutier la granița dintre România și Serbia, al patrulea ca număr de locuitori în județul Timiș. Dacă numărul total al localnicilor din anii 1930 și 2011 sunt atât de asemănătoare (10873 locuitori în 1930 și 10048 în 2011), structura etnică a populației este cu totul alta: în anul 1875 în Jimbolia 82% din populație era de etnie germană, în 1930 etnicii germani erau de 57%, iar în 2011 doar în procent de 2,9%.

Din anul 1766 încep colonizările cu etnici germani ce provin din posesiunile Casei din Austria (Trier, Mainz, Badisch, Pfalz, Lotharingia, Luxemburg). Inițial, au fost întemeiate două localități distincte, Hatzfeld și Landestrau, contopite în anul 1768 sub numele de Hatzfeld, după numele prim-ministrului împărătesei Maria Theresia, Hatzfeld Gleichen (1718-1793).

Jimbolia a aparținut în decursul timpului, de administrația austriacă (1766-1778), de administrația ungară (1789-1849), a urmat perioada Voivodinei Sârbești și a Banatului Timișan cu conducere imperială (1849-1860), din nou sub administrația ungară (1861-1918), iar din 1918 până în 1924 intră în componența Regatului Sârbesc, când pe baza unui acord interstatal contrasemnat de marile puteri a revenit României. În 1924 a devenit reședință de plasă sub numele de Jimbolia, iar din 1950 este oraș.

Josef Csekonics, general în armata imperială, a arendat în 1781 pământurile din jurul așezării care aparțineau Erariului și în 1800 a cumpărat „Domeniile Zsomboly” pe care familia sa le-a deținut până după Primul Război Mondial. Urmașii săi au fost înnobilați în 1864 și datorită lor, localitatea a fost racordată la linia ferată Viena – Budapesta – Orșova în 1857, ulterior stabilindu-se legături feroviare și cu alte localități ceea ce a dus la dezvoltarea așezării ce a fost supranumită „micul Weimar al șvabilor bănațeni”. Familia Csekonics a jucat un rol de seamă și în viața culturală a așezării, din păcate, vechiul castel construit de ei după planurile vestitului arhitect maghiar Ybl Miklos în 1863 (a proiectat și Facultatea de Arhitectura din Budapesta) a fost demolat, în prezent se mai păstrează doar o aripă din fostul castel al contesei, ridicat în 1878 și în care se află, din 1937, sediul primăriei. Ruinele vechiului castel sunt încă vizibile în afara orașului, spre granița cu Serbia și printre localnici circulă legenda unui tunel subteran. Istoria orală locală are diverse variante: a unui tunel care duce până la trei localități depărtate ori a unui tunel cu multiple ramificații, iar o poveste locală vorbește de cei care ar fi descoperit tunelul în anii comunismului și pentru că trecea pe sub graniță spre Serbia, l-ar fi folosit pentru a fugi în occident.

Datorită comunității germane, Jimbolia s-a dezvoltat economic, agricultura cedând teren industriei: în 1864 Ștefan Bohn deschide o fabrică de țigle; prima instituție bancară „Hatzfelder Sparkasse A.G.” în 1868, etc. În Jimbolia interbelică, erau exploatări de argilă, o mare fabrică de cărămidă și țigle, 3 mori, fabrici diverse, o școală medie, o școală de ucenici, cinci școli primare, Pretură, Primarie, Judecatorie, Notar public, Poliție, Percepție, Vamă, Serviciu sanitar de frontieră, Pompieri, Spital, etc.

Activitatea culturală a orașului a fost influențată de cultura germană, printre personalitățile de etnie germană este poetul cel mai renumit al șvabilor, Peter Jung (1887-1966), cu peste 12.000 de poezii, Emmerich Bartzer (1895-1961), compozitor (lieduri și opereta „Grüß mir mein Banat”), dirijor de cor și orchestră, fondator al multor formații în Jimbolia interbelică.

Și în prezent Jimbolia are instituții de cultură active: Casa de Cultură, o bibliotecă orășenească și șase muzee: Muzeul Presei „Sever Bocu”, Muzeul „Ștefan Jäger”, Muzeul Pompierilor „Florian”, Fundația româno – germană „Petre Stoica”, Muzeul „Dr. Diel”, Muzeul CFR.

Evenimente organizate de Primărie în ultimii ani au devenit tradiție: sărbătoarea orașului „Zilele jimboliene”, un Festival euroregional de muzică blues Jimbo-blues și sărbători tradiționale (Sărbătoarea de Ignat, cu un concurs gastronomic de preparare a porcului și Festivalul obiceiurilor și datinilor de Crăciun).

La Jimbolia se află muzeul „Ștefan Jäger” (1877-1962), pictorul șvabilor, cum este supranumit datorită tematici lucrărilor sale. Cel mai cunoscut pictor șvab al Banatului s-a stabilit la Jimbolia în 1910, unde a trăit tot restul vieții, până în 1962. Absolvent al Academiei de Arte din Budapesta în 1899, este autorul celebrului triptic „Venirea șvabilor în Banat”, care este expus la Casa „Adam Müller Guttenbrunn” Timișoara. O parte din lucrările sale, inspirate în cea mai mare parte din viața și obiceiurile șvabilor bănățeni, se mai păstrează în casa memorială din Jimbolia, clădire reamenajată cu sprijin financiar al Ministerului Culturii din Landul Bavaria, Germania în anul 1996. Muzeul expune piese din atelierul pictorului, documente, piese de mobilier, obiecte casnice și lucrări în ulei, acuarele și schițe. Este și o secție de etnografie, o camera a personalităților jimboliene, o cameră șvăbească, un luminor destinat expozițiilor, etc.

Centrul orașului este străjuit de Sfântul Florian, patronul ocrotitor al orașului ce-i apără pe localnici de incendii și calamități. În Jimbolia au avut loc incendii mari, în 1866 a fost distrus prin foc aproape jumătate din așezare (atunci casele erau acoperite cu paie și stuf) și atunci a fost adusă statuia de la Viena prin grija familiei contelui Csekolics.

Muzeul Pompierilor Florian a fost înființat în anul 1993 la inițiativa Asociației Pompierilor Civili Florian și deține obiecte și dotări specifice formațiilor voluntare de pompieri din Banat din perioada anilor 1880 – 1970, fotografii, documente specifice, diplome și trofee obținute de pompierii voluntari.

Fundația Culturală Româno-Germană Petre Stoica promovează reconstituirea vieții culturale și spirituale române și germane de pe teritoriul Banatului, pluralismul și dialogul interetnic. Fundația are o bibliotecă de aproximativ 15.000 de volume în limbile română și germană, colecție de filaterie, cartofilie și ex-libris-uri, manuscrise, tablouri, gravuri, numismatică.

Casa memorială „Dr. Karl Diel” a fost inaugurată la 11 august 2000, prin efortul comun al Prof. Dr. Pia Brânzeu (stranepoata lui dr. Karl Diel) și a Primăriei orașului Jimbolia. Dr. Karl Diel (1855 – 1930) a fost medic chirurg, director al Spitalului din Jimbolia și a efectuat extrem de mare (peste 50.000) de operații. A condus secția de chirurgie a Spitalului orăsenesc de la înființarea acestuia (1896-1928).

Muzeul Presei „Sever Bocu”, inaugurat în 2007 își propune să adune presă, indiferent de limba de apariție, din România. Colecția de ziare se deschide cu „Albina Românească”, fiind prima publicație în țara noastră și se termină cu aparițiile la zi. Încăperile muzeului sunt ornate cu specimene de ziare rare și imagini din viața cotidiană a tipografilor, o tiparniță și două piese de atelier tipografic.

Muzeul Căilor Ferate din Jimbolia, cuprinde o colecție de cărți poștale cu diferite tipuri de locomotive folosite de-a lungul timpului, o colecție de legitimații de călătorie, una de grafică cu tematică feroviară, plachete, insigne, decorații legate de activitatea feroviară. În curtea muzeului sunt expuse utilaje și instrumente de semnalizare folosite la infrastructurii feroviare, un turn de apă, o tricicletă folosită acum mai bine de 100 de ani la revizia liniilor.

Locuri de agrement sunt ștrandul termal și bălțile. Ștrandul termal are trei bazine, din care unul cu apă termală recomandată îndeosebi pentru reumatism, osteoporoză, lombo-sciatică, etc. Complexul are terenuri de baschet și volei, loc amenajat pentru picnic, terase de vară. La ieșirea din Jimbolia spre Comloșul Mare sunt „Bălțile”, lacuri antropice rezultate în urma excavațiilor efectuate de fosta fabrică de țigle. Sunt nouă lacuri ce acoperă o suprafață de 7 hectare și ajung la adâncimi de 30 metri. Atractive pentru pescari, sunt populate cu somn, crap, știucă, dar sunt amenajate și pentru scăldat și picnicuri (bănci, umbrare, foișor, loc de joacă pentru copii, etc)

În oraș funcționează patru restaurante și mai multe baruri, precum și două hoteluri. Central sunt restaurantele Riviera, restaurantul și hotelul Santa Maria și restaurantul–pizzerie Veneția. Hotelul și restaurantul Clasic și încă o pensiune sunt la ieșirea din Jimbolia înspre Grabați.⁵

---

⁵Sorin Pavel, „Ghidul Orașului Jimbolia”, Ediția a III-a, Editura Artpress, Timișoara, 2013.

ORAVIȚA (Berggemeinde Orawitz, Deutsch-Orawitz)

Orașul Oravița, format din unirea Oraviței Germane (Montană) și Oravița Română, se află în partea de sud-vest a județului Caraș-Severin. Fost oraș minier cu o tradiție culturală simbolică în Banat, prima mențiune documentară a Oraviței o aflăm în însemnările lui Marsigli din 1690-1700.

Oravița s-a dezvoltat într-o zonă minieră a Banatului montan, o zonă de frontieră ce și-a cunoscut apogeul în perioada Imperiului Habsburgic datorită colonizării germane. Colonizarea începe oficial printr-un decret imperial în decembrie 1717, dar într-un document aflat în colecția parohiei romano-catolice din Oravița se menționează că deja înainte de Pacea de la Passarowitz, în 1703, au sosit la Oravița 13 mineri din Tirol conduși de Mathias Brunner. Recensământul din 1717 indică în Oravița Română 77 de case cu populație românească, cei aproximativ 456 de coloniștii germani înființând Oravița Germană (sau Montană). În următorii ani continuă venirea coloniștilor la Oravița, specialiști în minerit, metalurgie, funcționari imperiali, muncitori minieri sau forestieri, pietrari, comercianți.

În 1718 se construiește la Oravița primul furnal înalt, în 1723 ia ființă Oficiul Superior al Minelor (Direcția Minieră din Banat) ce a funcționat până în 1856, din 1855 uzinele Oravița trec în proprietatea StEG (Societatea de Cale Ferată Austro-Ungară), iar în 1863 se dă în exploatare linia ferată Oravița – Anina, o realizare tehnică de excepție pentru perioada respectivă datorită tunelurilor și viaductelor și în 1878 se dă în folosință stațiunea climaterică Marila, renumită în perioada interbelică prin poziția sa și vilele foarte luxoase.

Alături de munca industrială în mine, metalurgie sau fabrici, avem și micii meșteșugari, comercianți, funcționari, angajați ai Ocolului Silvic, cadre sanitare și din învățământ, arhitecți, finanțiști, clerici etc. O parte sunt angajați ai StEG, un personal format din funcționari, mineri, siderurgiști, muncitori forestieri. Într-un document din „Fondul Documentar Sim. Sam. Moldovan al Teatrului Vechi Mihai Eminescu”, avem o statistică a meseriilor și meseriașilor. Astfel, în anul 1802, meseriașii (comercianți, tâmplari, lăcătuși, fierari, croitori, pantofari, morari și brutari, strungari) aveau trei paliere ierarhice profesionale: patroni, calfe și ucenici.

Din recensământul din 1880 aflăm că dintr-un total de 6502 locuitori, 3152 sunt români și 2712 germani, recensământul anilor 1930 specifică că 55,3% din populație sunt români și 24,6% germani (2085 germani dintr-un total de 6787 localnici). În anul 2002 din 15263 locuitori, 239 germani, în 2011 din 11382 localnici doar 109 germani.

Faptul că la Oravița s-au concentrat sediile administrațiilor industriale, ulterior și administrațiile județene, de raion sau plasă, a dus la dezvoltare edilitară. Printre cele mai importante edificii ale Oraviței sunt: clădirea Liceului General I.Dragalina (1873), Vila și Grădina de Tir (1873), Primăria Veche (1860), Cazarma Grănicerească (1786), Hotelul Coroana (1733), Tribunalul (1818), Farmacia „La Vulturul Negru” a familiei Knoblauch din 1796 (anterior a farmacistului Johannes Lederer, 1790), Prefectura (1930), sediul Direcției Montanistice (1741), biserica Sf. Ilie (1755), biserica Romano-Catolică (1713), etc. Printre cele mai cunoscute premiere naționale și europene care au avut ca loc fostul centru administrativ-economic al Banatului Montanistic, Oravița, se numără: primul edificiu teatral din cultura română, prima gară și prima cale ferată din sistemul feroviar românesc, prima farmacie montană.

Barocul târziu al clădirilor ridicate în perioada ocupației imperiale, un baroc vienez cu nuanțe locale, imprimă o tentă aparte imaginii de ansamblu a Oraviței, peste care se suprapun însă tendințele distructive ale comunismului și neglijențele postcomunismului.

Deja la sfârșitul secolului al XVIII-lea, Oravița devenise un factor economic important în Imperiul Habsburgic iar înclinațiile artistice ale coloniștilor mineri austrieci, aduse din țara de baștină unde arta cultă avea deja tradiție, cunoscute în Imperiu, încă din anul 1720. În anii 1818-1820 apare o gazetă săptămânală redactată de Ion Konstantiny iar mișcări teatrale și un club de diletanți, din 1838.

Învățământul de aici este legat de specificul localității, deschiderea primei școli de minerit în 1722 când s-a înființat „Școala montanistică pentru învățământul ferăritului și a mineritului”, urmată în 1723 de o școală normală cu limba de predare germana.

Viața bancară prezintă o caracteristică interesantă, fiind organizată la începuturi pe grupuri etnice. În 1866 se deschide „Oravitzzer Sparkasse”, în 1894 Banca Oravițana, care a fost precedată de Asociația românească de consum (1887), iar din 1888 funcționa Oraviczai Népbank.

Din inițiativa Clubului Diletanților din Oravița și prin donații ce au demonstrat o unitate culturală ce nu a ținut cont de etnie, s-a ridicat prima clădire de teatru de pe teritoriul României. Clădirea Teatrului Vechi Mihai Eminescu, ridicată între 1815-1816, este copia, la o scară mai mică, a vechiului Burgtheater al Vienei (demolat în 1980), un edificiu al barocului târziu. Acest teatru este și prima clădire de teatru din Europa Centrală iluminată cu ajutorul lămpilor cu acetilenă. Teatrul a fost inaugurat în prezența împăratului Francisc I și a împărătesei Augusta Carolina, cu un spectacol intitulat „Die Beschämte Eifersucht” (Gelozia umilită) de Franul von Weisenturm. Pe scena teatrului s-au perindat trupe din Austria, Germania, Ungaria, de la Teatrul Național București, etc. Din 1817 și până astăzi, arhitectura edificiului orăvițean nu s-a modificat. În 1868, pragul teatrului este trecut de însuși poetul Mihai Eminescu, care se afla la acea vreme în turneu cu trupa lui Mihail Paskaly, ca sufleur și al doilea secretar al directorului, astfel că denumirea îi va fi schimbată din Teatrul Vechi în Teatrul Mihai Eminescu, din 1957 fiind declarat monument istoric (cod LMI, CS-II-m-A-11154).⁶

Gara Oravița (monument istoric, cod LMI CS-II-m-A-11158) finalizată în 1847, este cea mai veche gară din România și este punct de plecare pe calea ferată Oravița-Anina, prima cale ferată montană din România, supranumită Semmeringul bănățean, sunt 34 de km cu 15 tuneluri și 30 de viaducte ce străbat un peisaj mirific, cu o garnitură de tren cu locomotivă cu aburi.

Prima farmacie montanistică, astăzi Muzeul de Istoria Farmaciei Montanistice (monument istoric, 11-B-248), o farmacie „Bruderlade” (asociație de ajutor frățesc) a cărei atestare documentară are loc în 1763, era „farmacia de mână” a spițerului Eduard Winter, căruia i-a urmat din 1790, Johannes Lederer, un farmacist care a solicitat Direcției Montanistice un sediu pentru a amenaja o „Berg Apotheke” în aceeași clădire, iar din 1 septembrie 1820 farmacia devine proprietatea familiei Knoblauch (cu obârșia din sudul Elveției). Karl Knoblauch (1797, Reșița – 1869, Oravița) devine fondatorul unei dinastii de farmaciști orăvițeni care vor conduce farmacia până în anul 1949.

Oravița este un oraș cu vechi tradiții culturale, în domeniul cultural-social putem aminti existența companiei de Pompieri voluntari (1870), a Grădinii de Tir (1872), a Clubului turistic (1890). Biblioteca Simeon Manguica din Oravița a luat ființă în 1877 și a fost, pe rând, în posesia mai multor familii cu renume (prima fiind Maderspach, 1802, urmată de Grosz, 1849).

Germanii din comunitatea locală orăvițeană au o veche poreclă, de „Koari”, o poreclă ce transmite povești locale: unii spun că porecla provine de la coloniștii din Tirol care s-ar fi răzvrătit în țara de baștină și ar fi fost trimiși ca pedepsă să colonizeze minele Oraviței⁷, iar într-o poveste culeasă de Alexander Tietz se povestește că în certurile cu etnicii germani din localitățile învecinate, germanii orăvițeni „se băteau în piept și ziceau: „Voi ați venit doar sub domnia Mariei Teresia, iar noi am venit deja sub domnia lui Koari”. Ei îl numeau pe Împăratul Carol simplu Koari. Și pentru că spuneau asta atât de des, ei au rămas drept Koari.”⁸

⁶ Ionel Bota, „Istoria teatrului vechi din Oravita 1817 – 1940”, volumul I, Timpul, 2003

⁷ Interviu, Ingeborg Ștefănescu, profesoară de limba română, pensionară, Oravița

⁸ *Povestit de Anton Sittner, învățător și funcționar la bancă, 73 ani (1957), Oravița*, în „Alexander Tietz și Banatul Montan”, Erwin J. Țigla (ediție îngrijită și cuvânt înainte), trad. Veronica Braniște, Asociația Germană de Cultură și Educație a Adulților Reșița, Ed. Timpul, Reșița, 1998.

Reșița (Reschitza)

Municipiul Reșița, reședința județului Caraș-Severin aflat în sud-vestul României, este amplasat pe cursul mijlociu al râului Bârzava și este cel mai vechi centru siderurgic al României și una dintre cele mai importante cetăți industriale din sud-vestul Europei.

Cercetările arheologice au descoperit urme de locuire din perioada neolitică iar în 1673 așezarea este menționată într-un registru de impozite turcesc. După pacea de la Passarowitz din 1718, când Banatul a trecut sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, domeniul Coroanei a dispus în 1768, construirea unor ateliere metalurgice la Reșița. Momentul nașterii industriei reșițene este socotită a fi aprinderea focului la cele două furnale „Franciscus” și „Josephus” la 3 iulie 1771. „A devenit însă în scurt timp uzina de fier cea mai importantă din Banatul montan, dar și din întreaga Ungarie de sud.”⁹

Pe vremea aceea erau două localități: Reșița Română și Reșița Germană (Montană, Eisenwerk Reschitza) unde locuiau deja 141 familii în 1772, localnici și meseriași aduși din Austria, Boemia, Alsacia, Lorena, Croația, Ungaria. În 1776 au venit familii germane originare din Stiria, Carinthia și Austria de Sus, între 1782-1787 familii germane din valea Rinului. Colonizarea a durat aproape un secol.

S-au construit furnale și laminoare, în 1851 a început producția șinelor de cale ferată și „primele mașini cu aburi fabricate în Ungaria secolului al XIX-lea și în România de astăzi” au fost fabricate la Reșița.

Dacă începutul a fost al metalurgiei, în timp s-a dezvoltat și construcția de mașini. În 1872, Uzinele St. E. G. de la Reșița produc prima locomotivă cu abur proiectată de John Haswell, directorul fabricii de locomotive S.t. E. G. din Viena, iar din anul 1921 s-a început fabricarea motoarelor electrice.

În 1930 Reșița era un centru industrial cu furnale, laminoare, fabrici, uzine și ateliere și cu o populație de 19.868 de locuitori, dintre care 10.637 germani (53,5%). Până în anii '80 Reșița a fost un oraș trepidant, care trăia în ritmul sirenelor uzinelor, iar impactul vizual al șarjelor de oțel era trăit de întregul oraș, astfel că Reșița a fost supranumită „Cetatea de Foc”.

Datorită succesului în industria de locomotive, din anul 1930 în România nu s-au mai importat locomotive, la Reșița realizându-se 1495 de locomotive cu aburi până în 1960. La aniversarea unui secol de producție s-a înființat Muzeul de locomotive din Reșița, singurul muzeu de locomotive în aer liber din Europa, ce cuprinde 16 exponate construite între anii 1872-1960.

Din 1968 Reșița este municipiu reședință de județ și exceptând perioada crizei economice mondiale dintre anii 1931-1934, industria și orașul s-au dezvoltat permanent până la data naționalizării (1948), când UDR avea 22.892 de salariați, fiind cea mai mare întreprindere din țară.

Viața culturală a secolului al XIX-lea a fost și ea în plină dezvoltare, în anii '20 existau deja în Reșița trei cinematografe, unde se proiectau mai ales filme germane, două librării și patru tipografii. „Allgemeiner Leseverein” (Asociația generală de lectură) fusese înființată din 1881, iar în 1921 sindicatul muncitorilor din Reșița a înființat o bibliotecă muncitorească unde se citea îndeosebi în limba germană. Muzica a fost permanent prezentă în cultura reșițeană, corurile germane au devenit tradiție (în 1928, Anul Internațional Schubert, 50 de coriști germani reșițeni au participat la Viena la festivalul internațional de coruri). Și opereta germană a fost bine reprezentată la Reșița până după al doilea Război Mondial.

În anii '30, la Reșița apăreau patru săptămânale în limba germană, iar muncitorii reșițeni au construit Casa Muncitorească, cu o sală de 900 de locuri, distrusă însă într-un incendiu din anii '90.

Uzinele au acumulat în timp o cultură aparte și o reputație bazată pe tradiție și calitate. Folclorul urban include un tip unic de folclor muncitoresc, cu diverse tente regionale și o variantă a limbii populare germane influențate de munca industrială și influențele comunității locale. Alexander Tietz, născut la Reșița în 9 ianuarie 1898, este pionierul etnografiei muncitorești din România. Profesor din

---

⁹Rudolf Gräf, „Domeniul Bănățean al StEG 1855-1920”, Ed. Banatica, Reșița, 1997, pag.116.

anul 1920 la Reșița, a condus în anii '30 „Reschitzaer Zeitung” și a fost un pionier în turismul montan bănățean. Perioada interbelică a fost perioada sa de culegător de folclor din spațiul Banatului montan și a debutului său în gazeta „Reșița” (în 1939) cu o serie de treisprezece articole despre folclorul, obiceiurile și frumusețile Banatului montan, urmate de volumele sale „Basmе și legende din Munții Banatului”(1956), „Izvorul fermecat” (1958), „Unde în văi fumegă coșurile” (1967), „Povești și legende din Banatul montan” (1979). Ultimul volum a apărut postum, Alexander Tietz s-a stins din viață în iunie 1978.

Învățământul în limba germană în Reșița a funcționat din 1777 (prima școală confesională) cu prima grădiniță în limba germană din 1888, Școala de Beton a fost construită între 1907-1910, iar din 1958 la Liceul de Piatră (din 1991 se numește Liceul Diaconovici-Tietz).¹⁰

După revoluția din 1989, uzinele au fost privatizate. Dacă în 1990 Combinatul Siderurgic avea 15.000 de angajați, în 2013 mai erau 780, iar Uzina de Construcții de Mașini mai are în anul 2015 doar 1000 de angajați din 14.000 câți erau în 1990. În 1992 recensământul a înregistrat un număr de 95 216 locuitori (din care 5045 germani), la recensământul din 2011, populația municipiului Reșița a coborât la 65.509 de locuitori, din care 1.096 germani (1,71%).

Reșița de astăzi are multe cartiere și două centre, administrativ și civic. Reșița Germană sau Montană, este astăzi cunoscută ca Reșița Veche, unde clădirile și obiectivele cu importantă istorică sunt numeroase, iar uneori devin ansambluri ce cuprind străzi.

Venind dinspre Timișoara-Bocșa principalul obiectiv este Muzeul Banatului Montan ce funcționează în sediul actual din 1987. Urmează, în cartierul Triaj, Muzeul de locomotive înființat în anul 1972 într-un parc amenajat și unde la intrare ne întâmpină a doua locomotivă construită la Reșița, în 1872.

În zona centrului administrativ remarcăm Palatul Cultural, construcție în stil românesc, ridicată în 1928. În imediata apropiere, peste râul Bârzava este „Podul de la Vamă”, primul pod nituit și sudat în România (1937). Acest pod a făcut întotdeauna legătura între cele două părți ale orașului și înainte de unirea celor două într-un singur oraș se plătea vamă la trecerea mărfurilor comerciale. În stânga podului, este vila Koch (astăzi sediul Casei Corpului Didactic), în fața căreia poate fi văzută gura de vărsare în Bârzava a „canalului topitoriei” (Schmelzgraben), săpată în anii 1767-1771, cea mai veche construcție existentă azi în Reșița Montană. În apropiere este și clădirea gării Reșița Sud, construită în anul 1932.

În vechea Reșița Montană, pe vechea „Hauptstrasse” (str. Traian Lalescu) găsim multe clădiri istorice: casele familiei Neff, foste tipografii și librărie, vechea Poștă construită în 1912, fosta școală siderurgică, locuințe ale conducătorilor uzinei U.D.R., fostul Cazinoul German, construit în 1862. Peste drum, biserica romano-catolică „Maria Schnee” (Maria Zăpezii) întemeiată în 1771, însă în forma actuală- din 1848 (refăcută după un incendiu). Imediat după podul-pasaj construit în fața bisericii, sunt vizibile vechile instalații industriale tipice industriei reșițene. În imediata apropiere este și Liceul de Piatră (supranumit Bastilia), lângă care este Sinagoga.

În vecinătate, pe Dealul Crucii, este Crucea lui Herglotz (ridicată la 29 iunie 1874 de către muncitorii reșițeni în memoria victimelor revoluției de la 1848), la poalele căreia este un ansamblu urbanistic al caselor muncitorești ridicate în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea (străzile denumite Rândul I, Rândul II, Rândul III și Rândul IV, unde este un ansamblu de șapte case construite încă de la sf. sec.XVIII-lea).

Pe str. Paul Iorgovici este biserica evanghelică (1908), pe partea cealaltă a străzii sunt vechiul sediu al Poliției, farmacia Farkas, casa Friedmann cu atelier (azi Biblioteca Județeană), toate datând de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Podul „Stavila”, din cartierul cu același nume, cel mai vechi pod arcuit integral sudat din România, al treilea din Europa (1930). Alte puncte de interes: masiva clădire din piatră a morii Juracsek numită astfel după vechiul său proprietar, unul dintre conducătorii orașului în timpul

---

¹⁰Christian Gitzing, „Schule im Wandel der Zeit. Teil II. Der Reschitzaer Mittelschulungunterricht (in deutschen Sprache) von denn Anfängen bis zur Gegenwart”, Banatul Montan, Reschitza, 2012.

revoluției de la 1848; cea mai veche cantină muncitorească din oraș (1860) și în apropiere, pe Str. Văliugului, sunt două case de silvicultori construite în anul 1880. Din acest cartier drumul urcă spre stațiunile muntelui Semenic.

Dacă însă traversăm din nou Bârzava, intrăm în cartierul Lend (germ. Länd) unde, pe malul unui lac artificial, se află Centrala hidroelectrică Grebla, din 1903-1904, cea mai veche din oraș și fostul azil de bătrâni (sf. sec. XIX-lea). Înaintea ieșirii din oraș se află, în părăsire, vechiul ștrand al Reșiței, amenajat în 1929 de către membrii Asociației turistice reșițene „Prietenii naturii”, prin muncă voluntară. De aici, drumul duce spre stațiunea turistică Secu, pe malul lacului cu același nume.

În Reșița Montană nu sunt străzi pe care să nu fi locuit etnici germani iar amprenta comunității este încă vizibilă.

Reșița sec. XIX o regăsim în ethosul local în povestirile culese de Alexander Tietz: în „Unde-o mai fi și Reșița asta?”, este redată experiența unui tânăr inginer de marină, originar din Viena, trimis să preia piesele turnate și strunjite comandate de Arsenalul Marinei Cezaro-Crăiești din Pola. La întrebarea sa „Unde-o mai fi și Reșița asta?”, șeful său a răspuns „Asta e departe, în spatele Budapestei, foarte aproape de Asia.”

„Și cum se ajunge acolo?”

„Mergeți de la Budapesta tot mai jos, până când dați de o localitate ce se chemă Bocșa. Acolo se termină calea ferată de stat. Când coborâți, veți da de o colibă de scânduri în care e un om cu un felinar. El vă va îndruma către trenulețul care merge la Reșița. Și dacă totul merge bine, veți fi dus chiar în aceeași seară și veți ajunge la Reșița înainte de miezul nopții. În orice caz, de acolo mai departe nu se poate merge. Acolo ați ajuns la capătul lumii ...”

După drumul pe care l-a parcurs exact cum i s-a spus, tânărul a fost surprins ca în locul sălbăticiiei așteptate să găsească o vale ascunsă între dealuri cu aspect pictural, străzi muncitorești deosebit de curate și sunetul limbii natale, germane, peste tot. Într-un final, povestitorul ne spune că vienezul a și cântat împreună cu localnicii din formația de muzică a uzinei: „Îmi aduc bine aminte, își încheie bătrânul Bartl povestirea, cântam trio-ul de Beethoven. Vinezul cânta la vioară, eu la flaut și Leopold Schrittwieser la violă.”¹¹

O altă istorie culeasă de Tietz spune că:

„În anii douăzeci, uzinele reșițene împreună cu o firmă engleză au construit podul peste Dunăre de la Panciova în Jugoslavia. Când podul a fost terminat, s-a făcut o fastuoasă inaugurare. La festivitate, a fost lăudată mai ales munca reșițenilor în domeniul montajului, care au terminat lucrul în ciuda vremii nefavorabile, înainte de termen. Atunci șeful echipei montaj trebuia să spună câteva cuvinte, să mulțumească pentru laudele aduse. Dar maestrul de poduri Biefel nu era un vorbitor și vinul i se cam urcase la cap, astfel că, mândru și cu o expresie fericită, a făcut un pas înainte și a spus: „Noi suntem reșițeni!”¹²

Iar despre noi, reșițenii, vorbește în prezent și Karl Windberger-Szélhegyi, ce spune cu umor în cartea sa scrisă în limba populară vorbită în Reșița de etnicii germani („Mia Reschitzara. Earinnarungan mit Ealebnissn von Anno dazumal”, ed. Banatul Montan, 2008): „Noi, reșițenii, suntem chiar o rasă specială, bine amestecată și dospită din austrieci, tirolezi, boehmi, germani, italieni, unguri și români”. Iar lingvistul dr. Peter Kottler, profesor la catedra de germanistică a Universității de Vest Timișoara, adaugă (la lansarea cărții la Timișoara): „Nu degeaba se spune: „ Ei vorbesc șapte limbi, dar pe toate sucite în felul lor propriu.” ”

¹¹ Povestit de Josef Bartl, fost laborant în uzină, 82 ani (1954), Reșița, în „Alexander Tietz și Banatul Montan”, Erwin J. Țigla (ediție îngrijită și cuvânt înainte), trad. Alexandra. C. Popescu, Asociația Germană de Cultură și Educație a Adulților Reșița, Ed. Timpul, Reșița, 1998.

¹² Povestit de Karl Bittner, tipograf, 58 ani (1943), Reșița, în „Alexander Tietz și Banatul Montan”, Erwin J. Țigla (ediție îngrijită și cuvânt înainte), trad. Lucian Stănescu, Asociația Germană de Cultură și Educație a Adulților Reșița, Ed. Timpul, Reșița, 1998.

E. CONCLUZII

Banatul, situat în bazinul mijlociu al Dunării este cea mai vestică provincie a țării, Banatul Românesc fiind doar o parte din Banatul Istoric ce îngloba și teritorii din Serbia și Ungaria.

După 1718, o dată cu trecerea sub stăpânirea habsburgică, Banatul a intrat într-o perioadă marcată de revoluția industrială ce a adăugat lumii rurale tradiționale coloniile muncitorești și a dus la o identitate regională bănățeană marcată de multiculturalism, de realități lingvistice plurale, toleranță interetnică pragmatică și un idealism local uneori generator de stereotip ori mit.

Din documentele administrației austriece se cunoaște că doar pe parcusul secolului XVIII au fost aduși aproximativ 80.000 de coloniști în Banat. În Banat, de la patru orașe în 1774¹³ s-a ajuns la 23 de orașe în 1793 și la 59 de orașe în perioada Imperiului Austro-Ungar (în 1839), iar comunitățile germane au fost de multe ori inițiatori și participanți la modernizarea orașelor, dezvoltare urbanistică, canalizarea și regularizarea râurilor, construirea podurilor, înființarea primelor spitale, etc. (etnicii germani erau muncitori, specialiști, primari, ori finanțatori). Orașele bănățene s-au dezvoltat ca localități cu caracter multiethnic. Populația românească a fost mereu majoritară în Banat, dar ca urmare a colonizărilor, în câteva orașe bănățene etnicii germani au devenit majoritari (în anul 1900 în Jimbolia erau 82,69% germani, în Reșița 61%, Anina 66,34%). Rolul lor în dezvoltarea economică a localităților a fost însă determinant și în perioadele în care erau minoritari. Și în perioada interbelică, limba vorbită de cei mai mulți reșițeni și jimbolieni era germana.

Constantă a fost și toleranța majorității românești față de comunitatea germană, cu mici excepții, etnicii germani au fost acceptați, deseori luați ca model și numeroase sunt exemplele în care populația română bănățeană a adoptat obiceiuri comportamentale, stil vestimentar și culinar, iar graiul popular bănățean este înțesat de cuvinte cu origini germane (zucăr, fain, speis, crumpi, șprîț, bliț, cocs, matriță, bormașină, țigla, ștrudel, etc). Preluări ale obiceiurilor și tradițiilor românești sunt vizibile și la comunitățile germane, în funcție de specificul local. Limba populară germană vorbită în Reșița a preluat deseori cuvinte românești (brânza a devenit Brindsa, răchia /Raki, prună/Prunje, necaz/Nakas, papălapte/Papălapsche, etc). Excepție face comunitatea de pemi din Gărâna, care și-a păstrat aproape nealterată limba, dialectul lor este diferit față de celelalte comunități germane, concesiile lor lingvistice au fost îndeosebi față de limba germană uzual vorbită în zonă, pemii folosind și germana „reschitzarea” pentru a fi înțeleși.

În Banatul de Câmpie șvabii și-au pus amprenta asupra mediului natural prin desecarea mlaștinilor și ample lucrări hidrotehnice începute încă din 1728, au schimbat cursul râului Bega (mutare laterală sud față de vechea albă) și canale ajutătoare la sistemul hidrotehnic Bega-Timiș. Au pus astfel capăt epidemiilor declanșate de mlaștini și au transformat stepa în zone fertile cultivate. Câmpia Banatului a devenit un grânar al României, o vreme și a Europei. Iar după ce au lansat agricultura Câmpiei Banatului șvabii s-au numărat și printre principalii proprietari de fabrici, printre meșteșugarii renumiți și de tradiție ai regiunii ce i-a adoptat.

Regiunea montană a Banatului, în tranziția sa către modernitate și-a construit un tipar uman comun, clădit pe multitudinea diferențelor etnice, confesionale și lingvistice și în care coeziunea a fost clădită pe realitatea modernizării trăite în comun și ale unei mentalități industriale.

În spațiul montan colonizarea a dus la deschiderea exploatărilor miniere, la înființarea unor așezări și la amplasarea primelor obiective industriale. De subliniat existența interesului și a măsurilor aplicate în exploatarea industrială în planurile administrației germano-prusace (planuri respectate și continuate până în perioada interbelică), de a evita distrugerea mediului prin amenajările industriale, prin demontarea instalațiilor industriale după finalizarea activității și prin exploatarea rațională a pădurilor. Comunitatea germană a Banatului montan s-a implicat în dezvoltarea turismului din zonă și impunerea unui mod civilizată de drumetie, prin împletirea interesului turistic cu activități culturale. Și în zona montană a Banatului comunitățile germane au fost implicate în amenajările hidrotehnice

---

¹³J.J.Ehrler, „Banatul de la origini până acum (1774)”, Prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, Facla, 1982.

(cel mai vechi complex hidroenergetic din țară, construit între 1908-1909 pe Muntele Semenic, lângă Văliug). Comunitatea germană a stat la baza industriei metalurgice și a construcțiilor de mașini, un complex industrial cu renume internațional. Locomotivele de la Reșița au asigurat necesarul României iar motoarele construite aici au făcut inconjurul lumii (Turcia, India, China, Europa, etc). Toate au fost construite și pe baza capitalului austriac, a planurilor, specialiștilor și forței de muncă germanice. Comunitatea germană a avut rol decisiv și în industria extractivă, siderurgică și a căilor ferate din Banat (Oravița, Bocșa, Anina).

Imediat după stabilirea lor în Banat, coloniștii germani au întemeiat școli cu învățământ în limba germană. Școli profesionale și primare la început, școlii de meserii și ulterior licee. Școlile locale au transmis, îndeosebi în perioada interbelică, nu doar cunoștințe ci au fost și un principal transmițător de valori, obiceiuri și cultură, au sprijinit coeziunea comunitară și au fost o punte socială. În multe localități bănățene, școlile cu predare în limba germană și-au câștigat renume, astfel că au devenit frecventate și de populația română sau de alte etnii. În prezent, în liceele de limbă germană din Reșița, Timișoara, majoritari sunt elevii români.

Numeroase instituții culturale au fost întemeiate de comunitatea germană, sau cu participarea ei, biblioteci, teatre, filarmonici, opera: la Timișoara: în 1871 Teatrul Franz Joseph, Palatul Cultural-sediul Operei și al Societății Filarmonice, Teatrul Vechi din Arad în 1874, Teatrul din Lugoj între 1899-1900, Teatrul cel mai vechi din țară din Oravița, copia fidelă a Burgtheater din Viena, 1817.

Prima bibliotecă publică de împrumut a fost la Timișoara, în 1815. Presa în limba germană a fost o prezență constantă în toate localitățile bănățene. Activitățile corale, orchestrele, asociațiile culturale, turistice sau sportive cu participare exclusiv germană, dar mai ales cu participare mixtă, fac parte din istoria tuturor orașelor bănățene.

Localitățile din Banat care au avut un nucleu german dezvoltat s-au dezvoltat mai repede și oarecum diferit față de celelalte. Amprenta stilului german asupra peisajului urban este evidentă în aceste orașe: avem orașe de tip rectangular (Reșița, Lugoj, Jimbolia), polinucleare (Timișoara, Arad), tipul radiar-concentric (Caransebeș), tipul liniar (Băile Herculane, Moldova Nouă). Din influențele central europene germanice, barocul și secesionismul au impregnat cel mai puternic stilul arhitectonic al orașelor bănățene (stilul baroc este reprezentativ Oraviței, secesionismul în Reșița).

Integrarea comunității germane în Banat a depășit ca consecințe intențiile colonizatorilor. În plan economic, au influențat și determinat dezvoltarea Banatului. În plan cultural și social, populația Banatului a devenit un mix intercultural tolerant și datorită comunității germane. Cultural și educațional, existența școlilor și a tradițiilor germane persistă chiar și după plecarea masivă a germanilor din Banat. Populația bănățeană a preluat din cultura germanică și participă la transmiterea tradițiilor și a istoriei comunității germane din Banat. Un fenomen consacrat deja în Banat este legătura menținută de germanii emigrați. Diaspora comunității germane bănățene întreține și susține legătura cu Heimat-ul românesc. Regiunea Banat a rămas parte din identitatea lor și loc de reîntoarcere și regăsire.

F. Bibliografie:

1. Adriana Babeți, *Le Banat: Un Eldorado aux confins*, Editions de l'Université Paris IV-Sorbonne, Paris, 2007.
2. Alexander Tietz, *Legende Istorice: Rozsa Sandor în Bocșa*, „Marchen un Sagen aus dem Banater Bergland”, Ed. Kriterion 1979,
<http://legendelebanatului.blogspot.ro/2011/01/legende-istorice-rozsa-sandor-in-bocsa.html>
3. Alexandra Jivan, Călin Rus, Smaranda Vultur (coord) 2000 *Minorități: identitate și coexistență* editat de Institutul intercultural Timișoara, Programul „Măsuri de încredere” al Consiliului European, Timișoara.
4. Alin Gavreliuc, *Mentalitate și societate. Cartografii ale imaginarului identitar din Banatul contemporan*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2003, p. 267-303.
5. Allgemeine Deutsche Zeitung: <http://www.adz.ro/banater-zeitung/>

6. Aventura urbană – Oravița(Orașe mici, povești necunoscute,TVR):
<https://www.youtube.com/watch?v=MDnK14vodDc>
7. Banater Berglanddeutsche:<http://www.banater-berglanndeutsche.de/home.php?id=a0b0c0de>
8. Banaterra:<http://www.banaterra.eu/german/content/das-banat-und-die-banater-schwaben-geschichte-und-aktuelles>
9. Bocsa veche, carti postale : https://www.youtube.com/watch?v=YAP_PUIOz1w
10. Bocsa, Lacul Medreș, Cetatea Cuiеști: <https://www.youtube.com/watch?v=h61N91wZnQ0>
11. Bocșa, Colțan – Barajul Pringhel - StâncaColțan:
<https://www.youtube.com/watch?v=Pueb0Ujf5CM>
12. Bodó Barna (coord), *Ghidul cronologic pentru orașele bănățene*, volum editat de Fundația Diaspora Timișoara, 2007.
13. CaleaferataOravita - Anina (documentar):
<https://www.youtube.com/watch?v=kbbsRTCJv8Q>
14. Christian Gitzing, *Schule im Wandel der Zeit. Die deutsche Volksschule in Reschitza von dem Anfängen bis zur Gegenwart*, Kultur –und Erwachsenenbildungsverein Geutsche Vortragsreiche Reschitza, Verlag InterGraf, Reșița, 2003.
15. Christian Gitzing, *Schule im Wandel der Zeit. Die deutsche Volksschule in Reschitza von dem Anfängen bis zur Gegenwart*, Kultur –und Erwachsenenbildungsverein Geutsche Vortragsreiche Reschitza, Verlag InterGraf, Reșița, 2003.
16. [Constantin Gruescu](http://www.constantingruescu.ro/), *Muzeul de mineralogieestetică a fierului* , Ocna de Fier,
<http://www.constantingruescu.ro/>
17. Cornel Ungureanu, *Mitteleuropa periferiilor*, Polirom, Iași, 2002.
18. Cronicile din Bocșa, <https://bocsacs.wordpress.com/carti-postale-cu-bocsa-veche/>
19. Dan Constantin Rădulescu, *Aspecte istorice privind indicatorii demografici specifici comunităților etnice din România*, în „Calitatea vieții”, XII, nr.1-4, p.117-135.
20. Demokratische Forum der Banater Berglanddeutsche:
<http://www.dffb.ro/home.php?id=a2b9c1de&adm=>
21. Die Donauschwaben:
22. Donauschwaben im Internet:<http://www.mitteleuropa.de/banat01.htm>
23. Donauschwaben in Oberösterreich:<http://www.donauschwaben-ooe.at/index.php?id=334>
24. Donauschwabische Heimat im Internet:
25. Dragomir Ciobanu, *Personalități din patrimoniul Jimboliei. Oameni de seamă pe care i-am cunoscut*, vol I, vol. II, vol. III, Ed. Artpress, Timișoara, 2011.
26. Engelmann, Nikolaus, *Banat. Ein Buch der Erinnerung in Bild und Wort*, Pannonia-Verlag, Freilassing, 1959
27. ERINNERUNGEN AN UNSERE ALTE HEIMAT HATZFELD IM BANAT:
<https://www.youtube.com/watch?v=ZmTYXi9GFRk>
28. Erwin Josef Țigla (coord.), *Alexander Tietz și Banatul Montan*, Asociația Germană de Cultură și Educație Reșița, Ed. Timpuș, Reșița, 1998.
29. Eusebiu Narai, *Organizarea administrativ-teritorială a Județului Caraș-Severin în anii 1918-1950*, ANALELE BANATULUI, S.N., Arheologie-Istorie, XII-XIII, 2004-2005, p.443-450.
30. Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a BanatuluiTimișoarei*, Prefață, traducereși note de CostinFeneșan, EdituraFacla, Timișoara, 1984.
31. *Geschichte der deutschen Volksgruppen in Südosteuropa. Eine Einführung. Ansiedlung, Nationales Zusammenleben, Vertreibung, Integration*, Dr. Karl Kummer Institut, Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur Minoritenplatz 5, 1014 Wien.
32. Gheoghe Jurma, Erwin Josef Țigla, *Reșița: Viziuni • Reschitza: Visionen*, Forumul Democratic al Germanilor din Județul Caraș-Severin, Asociația Germană de Cultură și Educație a Adulților Reșița, Ed. Banatul Montan, Reșița, 2009.
33. Grupul de artiști de la BocșaMontană, <http://www.artexpert.ro/artisti/artist/grupul-de-artisti-de-la-bocsa-montana>

34. Gudrun ITTU, *Sașii transilvăni și șvabii bănățeni din perspectiva creațiilor lor artistice*, în „Euroregionalia. Revistă de studii interdisciplinare”, Anul I, nr.1, Victor Neumann (director), Muzeul de Artă din Timișoara, Timișoara, 2014, pp.161-203.
35. Hans Gehl, *Donauschwäbische Sprachbiografien*, Philologica Jassyensia, An IV, NR.2, 2008, p.165-190
36. Heimatstube zu Wolfsberg, Weidenthal, Caraș-Severin: <http://www.turismgarina.ro/>
37. Helmut Kulhanek, *Reșița. Poduri, podețe, pasarele și pasaje de-a lungul timpului*, Doku-Verlag, Mechernich, 2015.
38. History of the Banat:
39. Hromadka, Georg, *Scurta cronica a Banatului montan*, Imprimeria de Vest Oradea, 1995
40. Ioan Cretiu, *Considerațiuni istorice și demografice privind evoluția structurii etnice a populației din Oravița în decursul secolelor XVIII, XIX, XX*, Tipo-Art, 2007
41. Ion Crișan, *Teatrul din Oravița (1817- 1967)*, Comitetul pentru Cultură și Artă al Județului Caraș-Severin, Casa Județeană a Creației Populare, Reșița, 1968.
42. Ion Munteanu, Rodica Munteanu, *Județul Timiș. Monografie*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2000
43. Ion Păsărică, *Frumusețile naturale ale Banatului cu localitățile climatice-balneare și cataractele Dunării*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală București, 1936.
44. Ionel Bota, *Istoria teatrului vechi din Oravița volumul I 1817 – 1940*, Timpul, 2003
45. Ionel Bota, *Istoria teatrului vechi din Oravița volumul II 1940 – 2000*, Timpul, 2005
46. J.J.Ehrler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, Prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, Facla, 1982, p. 122.
47. J.Vaștag, H. Vaștag, *Monografia orașului Jimbolia*, Ed. Kabor, Jimbolia, 1995.
48. Jazz la Garana editia XVIII 2014: https://www.youtube.com/watch?v=TuoyQ_474Zw
49. Karl Ludwig Lușiasca, Höhepunkt ihrer Geschichte. Eine Geschichte des Banater Berglands in der Zeitspanne 1920-1948, Kultur-und Erwachsenenbildungverein „Deutsche Vortragsreihe Reschitza, Verlag „Banatul Montan”, Reschitza, 2006.
50. Kirchweih 2014 la Garana Wolfsberg: <https://www.youtube.com/watch?v=7LX4lz7IELM>
51. Klaus Beitzl, Leopold Smidt (geleit.), *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, Neue Serie Band XXXIV, Gesamtserie Band 83, Herausgegeben vom Verein für Volkskunde in Wien, Wien, 1980.
52. Klaus Heitmann, *Das Rumänenbild im Deutschen Sprachraum, 1775 – 1918, Eine imagologische Studie*, Köln, 1985, ed. rom, București, Univers, 1995.
53. Laurențiu Rădvan, *Coloniștii germani, fondarea orașelor din Țările Române și metamorfozele istoriografiei românești din secolul al XX-lea*, Historia Urbana, tomul XIX, 2011, p. 119-140.
54. Mihai Adrian Panu, *Strategii discursive ale extremei drepte în presa bănățeană interbelică. Cazul publicației „Svastica Banatului”*, Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu, tom L, Cluj-Napoca, 2011, p.141-153.
55. Memoria Banatului: <http://www.memoriabanatului.ro/index.php?page=surse-memoriale>
56. Muzeul de locomotive cu abur Resita: https://www.youtube.com/watch?v=7II_tSqBYcM
57. N. Bocșan, *Istoriografia bănățeană între multiculturalism și identitate națională*, în „Banatica”, XIV/2, Reșița, 1996, p. 265-280.
58. Nemira, București, 2000.
59. Nicolae Ilieșiu, *Monografia istorică a Banatului*, Muzeul Banatului Montan, seria Restituiri istorice, Reșița, 2011
60. Oravița-Marila-Anina, in urma cu 120 de ani !!!:
<https://www.youtube.com/watch?v=KIqcbgdlOpg>
61. Peter Martin, *Ortgeschichte von Hatzfeld*, Timișoara, 1949
62. Radu Pavel Gheo, *Banatul – de la „Mica Americă” la „Mica Uniune Europeană”*,

63. Raularian Rusu, *Organizarea spațiului geografic în Banat*, Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica, XLII, Muzeul Banatului Timișoara, Ed. Mirton, 2007.
64. Raularian Rusu, *Organizarea spațiului geografic în Banat*, Ed. Mirton, Timișoara, 2007.
65. Rudolf Gräf, *Germanii din banat sau istoria între două emigrări*, în Smaranda Vultur (coord.), „Germanii din Banat prin povestirile lor”, București, Editura Paideia, 2000, pag. 13-32.
66. Rudolf, Graf, *Domeniul banatean al StEG 1855 -1920*, Banatica, 1996
67. Sim.Sam.Moldovan, *Județul Caraș. Orașul Oravița*, 1933
68. Simina Melwisch Birăescu, *Imagini ale alterității. Moduri de reprezentare în jurnale de călătorie și descrieri etnografice române și germane (1840-1890) cu amănunte inedite despre Banat*, Editura Marineasa, Timișoara, 2010.
69. *Situația generală administrativă, financiară, economică și culturală a Județului Carașeanul 1934/1935*, Oravița, 1935.
70. Smaranda Vultur (ed.). *Lumi în destine. Memoria generațiilor de început de secol din Banat*, Editura
71. Smaranda Vultur (coordonator), *Banatul din memorie. Studii de caz*, Centrul Interdisciplinar de Studii Regionale, Universitatea de Vest Timișoara, Editura Marineasa, Timișoara, 2008.
72. Smaranda Vultur (coordonator), *Germanii din Banat prin povestirile lor*, Ed. Paideia, București, 2000.
73. Sorin Pavel, *Ghidul Orașului Jimbolia*, Ediția a III-a, Editura Artpress, Timișoara, 2013.
74. Sorin Pavel, *Ghidul Orașului Jimbolia*, Ediția a III-a, Editura Artpress, Timișoara, 2013.
75. Strand termal cu ape tamaduitoare la Oravița: <https://www.youtube.com/watch?v=ZRDasK-9jZk>
76. Swear&Stanley-Oravita (Videoclip Official): <https://www.youtube.com/watch?v=iUxQOFniTXw>
77. Valeriu Leu, *Imaginea „neamțului” în însemnările de pe cărțile vechi românești din Banat*, în Al. Zub (ed.), „Identitate / alteritate în spațiul cultural românesc”, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996.
78. Valeriu Leu, *Imaginea germanului la românii din Banat*, în volumul „Germanii din Banat”, coord. Smaranda Vultur, Editura Paideia, 2000.
79. Valeriu Leu, *Memorie, memorabil, istorie in Banat*, Editura Marineasa, Timișoara, 2006.
80. Vasile Docea (coordonator), *Relații româno-germane. Studii istorice*, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Institutul de Istorie A.D. Xenopol Iași, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2003.
81. Vasile Docea, *Das „europäische” Modell und die konstitutionelle Monarchie in Rumanien*, in „Die Rumanen und Europa vom Mittelalter bis zur Gegenwart”, Herausgegeben vom Institut für Geschichte der Universität Graz, Abteilung Kark Kaser, HG. Harald Heppner, zur Kunde Südosteuropas II/24, BöHLAN Verlag Wien, Köln, Weimar.
82. Vasile Docea, *Străinii de-alături. Explorări în istoria minorităților și a comunicării interculturale*, Editura Universității de Vest Timișoara, 2006.
83. Victor Neumann, *Identități multiple în Europa regiunilor. Interculturalitatea Banatului*, Editura Hestia, Timișoara, 1997.
84. Virgil Birou, *Năzuințe și realizări. Etape din viața culturală bănățeană*, Editura Institutului Social Banat-Crișana, Timișoara, 1941.
85. Virgil Birou, *Oameni și locuri din Căraș*, Efitura Facla, Timișoara, 1982.
86. Waldemar Günter König, Karl Ludwig Lupșiasca, Erwin Josef Țigla (Hrsg.), *Die Banater Berglanddeutschen: ein Handbuch*, Kultur-und Erwachsenenbildungverein „Deutsche Vortragsreiche Reschitza, Verlag „Banatul Montan”, Reschitza, 2013.